

LELTÁR

KOMÁROMI JÓZSEF SÁNDOR

Minden áldott nap, télen és nyáron egyaránt, a legnagyobb ünnepeken is, reggel négykor talpon vagyok.

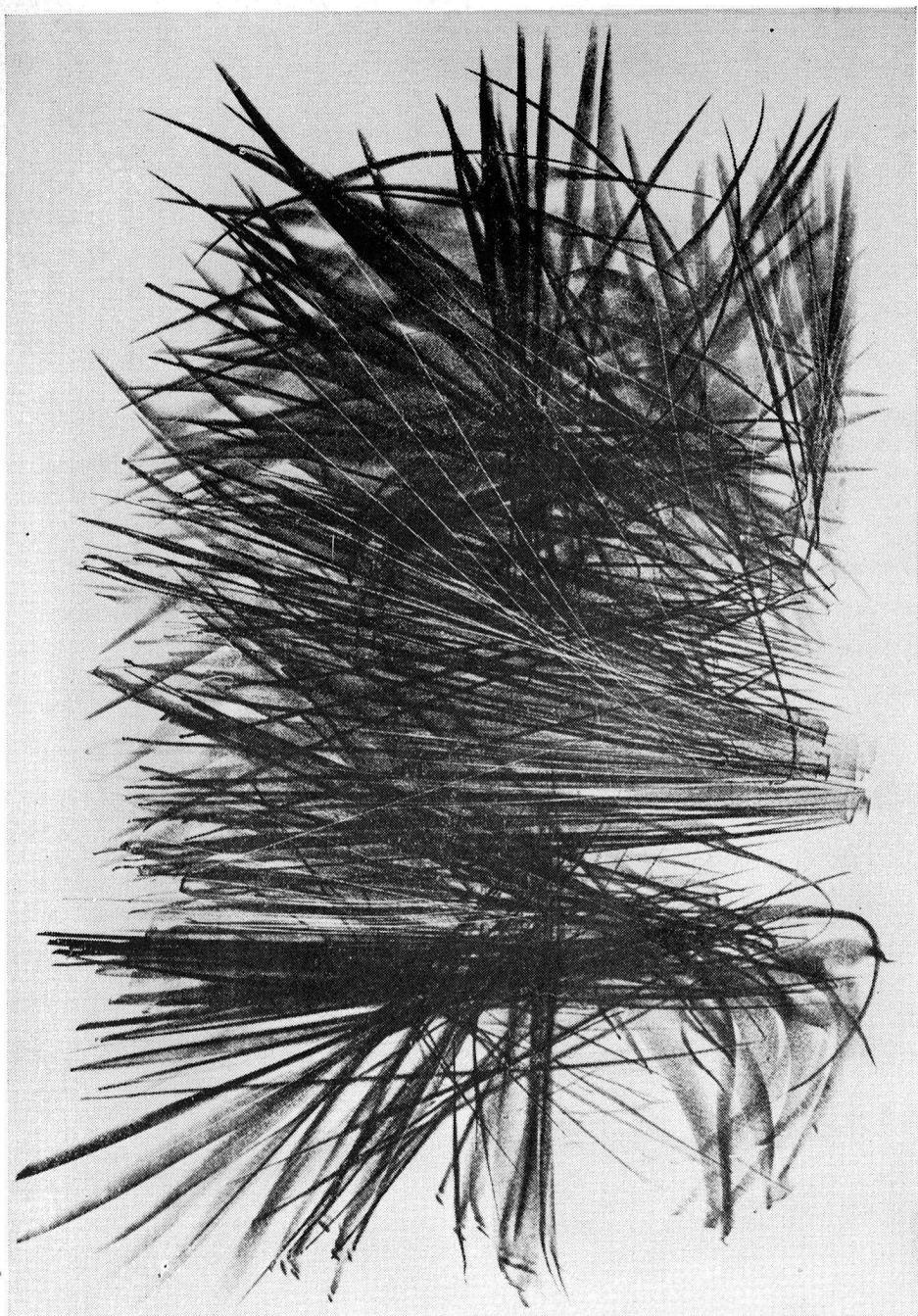
„Hajnalban kelsz, mint a mészárosok!” — csipked megvető legyintéssel önkéntes korai napkezdéseimért öreg barátom, Kornél, a festőművész. Megbocsáthatatlan ostobaságnak tartja, hogy minden szükség nélkül lemondok a reggeli lustálkodás gyönyöréről, még inkább az éjszakai ébrenlét varázsáról. Sokkal értelmesebb életmódnak vélné, ha valahogy hajnali négykor térnék csak mindig nyugovóra.

Én azonban frissen ugrok ki az ágyból, eszembe se jut ébredés után még egy kicsit heverészni. Természetesen nem csörgőóra ver fel álomból, hanem magam ébredek több mint két évtizede már ugyanabban a percben, s amint kinyitom a szememet, egész valómat átsugározza az öröm. Jókedvem abból a nagyszerű tudatból fakad, hogy a napnak ez az első két órája minden korlátozás nélkül az enyém, arra fordíthatom, amire éppen akarom.

Csöppet sem hangol le, hogy választási lehetőségeimből roppant szabadságom ellenére sem futja többre az olvasás kalandjánál. Hiszen nemcsak a lehetőségeim nem nagyobbak, de a vágyaim lobogása sem emelkedik magasabbra, a képzeletem szárnyalása sem röpül távolabbra egy-egy rendkívüli könyvnél. Ha ebben mégis van valami szánalmas, akkor sem az én anyagi helyzetem, testi alkatom vagy szellemi lényem a kisserű, hanem az emberi lehetőségek ilyen nyomorúságosak. Éppúgy, ahogyan az emlékeink szebbek, mint az élményeink, az irodalmi alkotásokba párolt élet is nagyszerűbb a valóságos emberi sorsnál.

Mégis ez a hajnali olvasás az, ami Kornélt végképp megbotránkoztatja. „Mekkora döreség! — dohogja fejcsoválva. — A könyveket úgy kell élvezni, mint a szerelmes asszonyokat: bebújni velük este az ágyba, és kéjesen szürcsölni édességüket, elandalodni a bánataikon, röpülni a belőlük áradó szenvedélyek szárnyán, amíg kimerülve el nem nyom bennünket az álom...”

Én mosolyogva hunyorgok, szinte csiklandoznak a szavai. Persze, az emberek többsége először elvégzi a munkáját, lerázza nyakáról a kötelességek nyűgét, s azután nyugodt lélekkel láthat a kedve szerinti időtöltéshez. Mulatságosnak találom, hogy még Kornél is — noha függetlenebb embert nem ismerek nála, hisz nem korlátozza semmiféle napi kötelesség, s olykor heteket tölt teljes tétlenségben —, még ő is csak esti órán tudja magát teljesen átadni az olvasás örömének. Valami jól

HANS HARTUNG

grafika

sikerült csíny elkövetőjének a fölényével kuncogok magamban: hát én sokkal agyafúrtabban szabtam meg időbeosztásomat! Én a lehető legremekebb szórakozással, szellemi élvezettel kezdem a napjaimat, s ennek a mámora megkönnyíti az utána következő kötelességek terhét is. Úgy teszek, mint a ravasz részeges, aki mindjárt ébredése után beveszi a maga búfelejtő pálinkacsöppjeit. A legpokolibb az, hogy főképp koránkelésemnek köszönhetem, ha a józanság példaképének tartanak.

Többször mégsem olvasok, hanem levélírással kezdem napjaimat. Írok én persze leveleket, mint ahogyan olvasok is, a nap legkülönbözőbb szakaszaiban — de az más, az kötelesség. Ha az emberi szellem legkülönösebb, már-már az örület határán tántorgó műveibe mélyedek el ilyen korai órán, ekkor világítom meg lelkem homályosabb zugait, valom meg értelmem kétségeit két-három meghitt barátom előtt. Okosabb, ha bizalmunkkal csak tőlünk távolabb élő embereket tüntetünk ki. Élőszóval könnyen kifecseg az ember olyasmit is, amit jobb önmagának sem bevallania. Írásban mégis nehezebben teszünk magunk ellen súlyosan terhelő vallomásokat. Kisebb a veszélye annak is, hogy távolban élő barátaink, valamelyik gyöngédségi rohamukban, sikerrel kísérelhetik meg a nyakunkat törni. A legbölcsebb, ha kelleténél bizalmasabbra sikerült vallomásainkat nem küldjük el a címzettnek, hanem eldugjuk valahol az íróasztalunk mélyén, vagy megírásuk után nyomban összetépjük. Ezt teszem én is.

Olykor valami elmefuttatást körmölök irodalmi vagy művészeti kérdésekről, megesk, hogy el is juttatom valamelyik szerkesztőségnek sikerültebbnek vélt dolgozataimat. Hébe-hóba jókora sétára indulok, a kora reggel tiszta levegőjén csitítom a bensőmben marakodó gondolatokat, gondokat, kétségeket.

Reggel hatkor időm lejár. Ekkor megtetézem napkezdeteim szépségét azzal a jóleső gyengédséggel, hogy benyitok hajlott korú szüleimhez, jó reggelt kívánok édesapámnak meg édesanyámnak, és kissé elbeszélgetek velük.

Azután belefekszem kötelességeim igájába.

Rendszerint ilyen derűsen kezdődnek napjaim, ma azonban alig tettem le a törülközőt a fürdőszobában, amikor rám harsant a telefon vad csengetése. Balsejtelemmel szorítottam fülemre a kagylót, s Szabadkán élő Erzsike néném legidősebb lányának elcsukló hangját ismertem fel a vezeték zúgásában.

— Nagyon rossz hírt kell veled közölnöm, Gyula bátyám — mondta sírósan.

— Az istenért, mi történt, Ágnes? — kérdeztem szorongva.

— Anyuka az éjjel meghalt! — szakadt ki a szó, tört fel belőle a sírás.

— Rettenetes! De hát hogyan? — dadogtam elhűlő szívvel.

— Agyvérzés... Nem lehetett rajta segíteni — zokogta.

Még néhány szót váltottunk, azután valósággal kiesett kezemből a telefonkagyló, és dideregve visszabújtam az ágyba. Jó ideig bénult aggyal feküdtem, a torony órakondítása indította meg újra gondolkodó képességemet.

„Még csak negyed öt? Lehetséges, hogy ilyen rövid idő alatt...” — mormoltam magam elé.

Gépiesen kiszálltam megint az ágyból, átmentem a nappali szobába, és öltözködni kezdtem. Miután megkötöttem cipőm zsinórját, egy darabig tehetetlenül álltam egy helyben. Végül papirost tettem magam elé, kicsavartam a töltőtollamat, s belefogtam felvázolni életem leltárát.

Negyvenöt éves vagyok, és szülőhelyemen, egy bácskai mezővárosban, a legmélyebb vidéken fogyasztottam azt a karéj kenyeret, amelyet számomra szelt le a sors.

Szülővárosommal kapcsolatban az a legnagyobb szívfájdalmam, hogy nem élővíz partján épült. Úgy tűnik, a folyó menti ember lelki alkata valahogy más, mint azé a síksági szerzeté, aki nem élvezhette gyermekkorától az élővíz örömeit. Kiszámíthatatlan hosszú idő óta készülök utánanézni: van-e ennek a feltevésnek tudományos magyarázata? Mégis, soha a kisujjamat sem mozdítottam, most már bizonyos, soha nem is fogom törni magamat, hogy ezt a kétségemet tisztázzam. Vannak kétségek, amelyeket könnyebben elvisel az ember, mint a könnyörtelen bizonyosságot.

Csak egy békanyálas, bűzös csatorna, a Dunát meg a Tiszát összekötő víziút szomorkodik fatornyos hazám széle alatt. Nem bánnám, ha soha ki nem ásták volna, hiszen közlekedési jelentőségét régen elvesztette, én meg gyermekkorom óta sokkal inkább undorodtam tőle, semhogy kedvem szottyant volna szennyves vizében megfürödni.

Annál jobban szeretem szülővárosom rengeteg zöldjét, számtalan fával telítüzdelte utcáját. Ezeket a kedves vadgesztenyéket, platánokat meg akácokat egy régi, tüdőbajos polgármester szóratta szét mindenütt, a fojtó por leküzdésére. Őt, szegényt, mégis korán sirba vitte a szárazbetegség, a fák azonban megmaradtak.

Azt hiszem, ha nem volna ez a megvesztegető zöldje, akkor sem bírnék elszakadni fatornyos hazámtól. Egyetemista éveim alatt valahogy elviseltem a nagyváros idegenét, azt azonban el sem tudom képzelni, hogy végképp másutt telepedjek le. Ha melegebben akarom megfogalmazni, hűségnek nevezem, ha hidegebben nézem, tehetetlenségnek látom ezt a ragaszkodást. Talán éppen az életemből hiányzó folyó indokolja meg ezt a jellembeli erényemet, vagy ha úgy tetszik, gyarlóságomat. A tovahömpölgő hullámok vándorlása ösztönzik a folyómenti embert, engem mozdulatlanságra intett a csatorna állóvize.

A lényeges az, hogy tökéletesen fölleltem hazámat szülővárosomban, még a nyári szünidőben sem vágyok el a nagyvárosok embernyüzgésébe, a tengerpart fényözönébe, a hegyvidék légfürdőjébe. Külföldre meg éppen nem kíváncsi voltam soha. Csak azért kelek útra két-háromhavonként, hogy részt vegyek valami szaktanácskozáson, vagy személyesen kutassak fel valamilyen vágyott könyvet.

Ennek a roppant mozdulatlanságnak megvan az a kockázata, hogy az ember szellemi világát is ellepi lassan a békanyál, de vitathatatlan az az előnye, hogy a távoli tájak szépségeiről alkotott ábrándjaiból alkalma sem nyílik kiábrándulnia.

Egyik tanítványom, egy Duna menti halász fia, annyira vágyott a nagy világ megismerésére, hogy az érettségi után két évre beállt matróznak egy tengeri teherhajón, és beutazta a földgolyót. Amikor hazatért, összetalálkoztam vele az utcán.

— Mi volt a legnagyobb élményed, Pista? — szegeztem mellének a kérdést kíváncsian.

— Az egyiptomi piramisok — válaszolta eltűnődve.

— Ki tudnád fejezni, mit éreztél, amikor szemtől szemben álltál velük? — néztem rá.

— Ezt: hát csak ennyi az egész? — biggyesztette a száját fanyarul.

— Látod, ezért nem kívánczozom én ki fatornyos hazám falai közül! — mosolyodtam el csöpp kárörömmel.

Mozdulatlanságom magyarázatát kutatva talán mégis akkor tapintok a dolog elevenére, ha bevallom, hogy engem meglehetősen hidegen hagy mindenféle természeti szépség és mindennemű emberi építmény, ám annál szenvedélyesebben vonz maga az ember.

Úgy rémlik, a másokat annyira izgató messziség engem sohasem érdekelt igazán, mindig csak a látókörömön belül eső világ vonzott végzetesen. Mintha első eszmélésemmel felfogtam volna, hogy ez a kevés is sokkal több, semhogy a halálomig minden titkát kifürkészhessem; mintha eleve tudtam volna, hogy számomra a világ legtávolibb pontjain sincsenek nagyobb csodák, mint amilyeneket kis hazámban is bőven láthatok. A csodák csak az emberi lélekben rétegződnek, s az emberlélek bányászata az egyetlen igazi nagy kaland, az egyetlen vakmerő vállalkozás. Nem mondom, érdekes volna hosszú időt tölteni valamilyik világvárosban vagy egy félvad törzs kunyhói között, kutatva a sajátos emberi lélek titkait. Ehhez azonban meg kellene rabolnom azt az amúgy is rövid időt, amely az engemet legjobban érdeklő emberi lelkek kutatására a rendelkezésemre áll. S ami még nagyobb súllyal esik latba, ki kellene szakadnom azok közül, akiket annyira szeretek, hogy nélkülük az élet a legfőbb vonzását elvesztené.

Mekkora szerencse, hogy efféle lehetőség még csak nem is kacérkodik velem!

Életem legnagyobb kísértése Kornél barátsága.

Kornélnak köszönhetem, hogy nemcsak szeretem, de egy kissé bele is hatolhattam a festészet velejébe. Összegyűjtöttem egy csomó többszínű lenyomatot a világ legnagyobb piktorainak remekeiből, s nem múlik el olyan hét, hogy el ne gyönyörködjek néhányukban, nincs közöttük egyetlenegy sem, amelyhez ne fűződne valamilyen személyes élményem.

Mostanában legjobban egy párizsi tőzsdeügynök megejtő képe vonz.

Arra a tőzsdeügynökre gondolok, aki élete delén elhagyta családját, a világváros ragyogását, jövedelmező foglalkozását, és elbújt nyomorogni egy csöpp déltengeri szigeten, jámbor bennszülöttek közé, hogy megfesthesse a paradicsomi derűt.

Arról a különös képéről beszélek, amelyen kivételesen nincs élő lélek, csak néhány pálmafa, egy tengerből meg egy távoli hegycsúcs. Én azonban a fák között vöröslő csapáson látom a festőt is, amint torzonborz szakállával, szájában füstölgő pipával, vállán horgászfelszereléssel, a pálmabortól kissé ittasan a tenger felé imbolyog. De nem is jól mondom, nem azt a világgal meghasonlott tőzsdeügynököt, hanem magamat látom így azon a távoli tájon. Magamat, noha időtlenségnek tartom a szakállviseletet, nem iszom, nem dohányzom, soha nem vettem a kezembe horgászbotot, nem bírnék elszakadni a szülővárosomtól, és

semmi bajom sem a körülöttem levő világgal, sem a körülöttem élő emberekkel.

Pár évvel ezelőtt öreg barátomnak egyik legjobb képét is kinyomtatta eredeti színekben, valami függő naptárban, az egyik kiadvállalat. Amikor megkapta a naptárt, Kornél sokáig nézegette műve másolatát, azután felhördült:

„Disznóság! Ez szebb, mint az eredeti!”

Ez után is olyan furcsának tűnik, hogy én még a legnagyobb mesterek remekeit sem kívánom eredetiben megismerni? Ha képeikkel kapcsolatban vágyom valamire, akkor az néhány hiányzó, és főképp néhány sikerültebb másolat, mint amilyent megszerezhettem. Sajnos, még a másolatok sem mindig tökéletesek.

Ha tisztultabbak a fogalmaim, nemcsak a festészetről vagy az irodalomról, hanem magának a művészetnek, ennek a legkülönösebb emberi megnyilatkozásnak a mivoltáról, ezt is Kornélnek köszönhetem.

Fiatal tanár koromban egy Bácskából elszármazott, amerikai egyetemi tanár tisztelte meg látogatásával fatornyos hazánkat. Azt állította, városunk, az egykori megyeszékhely történelme vonzotta, de nyilván azért jött, hogy olcsó pénzért megszerezze festő barátom néhány képét. Bárha minden tekintélye és anyagi jómódja ellenére úgy alkudozott, mint valami lócsiszár, eleinte roppant tisztelettel bámultam teljesen kopasz feje búbjára, élvezettel gyönyörködtem ráncos majomarcában, és persze, megkísértem irodalmi eszmecserébe bocsátkozni vele.

— Igen örülnék, ha a professzor úr is megerősítené azt a felfogást, hogy mégsem a tudósok, hanem a költők adták meg a választ az élet legfontosabb kérdéseire — fohászkodtam neki felbuzdulva.

— Miért kellene ezt megerősítenem? — kérdezte szárazon.

— Többek között azért, mert a nagy angol poétának, a tavi iskola megalapítójának egyik mellékesen odavetett gondolatvillanására építette fel az egész tudományos elméletét egy bécsi orvos, a lélekelemzés megalapítója — válaszoltam gyorsan, azzal a titkos reménységgel, hogy világirodalmi jártasságommal, éleselméjű megfigyelésemmel kivívom elismerését.

— „A férfi apja a gyermek...” — dünnyögte maga elé a híres verssort a professzor.

Elpirultam örömben.

Gyors, kutató pillantást vetett rám, mintha fel akarná becsülni: elég érett vagyok-e a nyers igazság elviselésére? — majd ridegen ezt mondta:

— A költők örökös sötétségben tapogatóznak, s ha olykor sikerül is egy-egy szikrát kicsiholniuk, utána még nagyobb lesz körülöttünk a sötétség!

— De hát hogyan? — hebegtem lehülve.

— Úgy, hogy a költők, ezek a szószátyár kakaduk, nem mondtak soha semmi okosat, legfeljebb feszegettek olyasmit, amire senki sem tudott válaszolni. Igaz, a tudósokról sincs okunk sok jót gondolni. Az embernek csupán öt érzékszerve van, ahhoz azonban, hogy a körülöttünk levő világot megérthessük, legalább ötven kellene. Az a tudós, aki műszerrel érzékli az ibolyántúli sugarakat, olyan borszakértőre emlékezz

tet, aki ízelőképeség híján vegyszerekkel akarja meghatározni a szőlőlé aromáját — fejtegette.

— Professzor úr tréfál! — mosolyogtam zavartan.

— Nem tréfálok, de ha önt boldoggá teszi a költőkről alkotott tévhite, csak tartson ki mellette, ifjú barátom — bölintott jóindulattal.

Azután ismét Kornél felé fordult, és azt kezdte fejtegetni, milyen szép cikkben tudná méltatni egy vidéki csöndben alkotó, rendkívül tehetséges festőnek a művészetét, ha az lehetővé tenné számára, hogy behatóbban tanulmányozhassa néhány remekét.

— Kár volna ilyesmire pocsékolnia drága idejét. Én tökéletesen beérem egy kerek összegre kiállított, egyszerű csekklappal! — legyintett barátom.

Émelyegve hallgattam szörnyű alkudozásukat, arcomat lassan előntötte a szégyen vöröse. „Ha ez a világhírű művészeti szakértő meg barátom, az ihletett művész, olyan szemérmetlenül küzdenek a ronda pénzért, mintha alkujuk tárgya hulladékrongy volna, akkor talán mégsem tiszta szívű rajongó, hanem egészen egyszerűen jámbor ostoba vagyok én?” — merült fel bennem a kérdés. Mély csömmörrel hagytam el őket, s szívemben fejlődni kezdtek a kétkedés csírái, agyamban oszlani kezdett a köd a művészetek meg a művészek felől.

„Miféle szörnyetegek ezek?” — kérdeztem egy napon elhűlve, s minél tovább kutattam, minél mélyebbre hatoltam, annál inkább megbizonyosodtam, hogy a legnagyobb művészek valóban azok, szörnyetegek. Minden vérbeli művész valami lelki sérelem vagy testi hiba, sokszor idegbaj, olykor éppenséggel az örület rugójára alkot.

S minél nagyobb a lelki elferdülés, annál hatalmasabbak a remekművek.

Ha a világ számtalan íróján, muzsikusan, festőjén csak könyvadatok alapján, elméletileg tanulmányozhattam a művészek lélektanát, Kornél kiváló alkalmat nyújtott a közvetlen, gyakorlati vizsgálódásra. Lassan felfogtam, számára a legszenvedélyesebb szerető és a legnagyobb könyv egyaránt arra jó csupán, hogy felrázza tespedtségéből, azután unottan eldobja őket. Kornélnek a legnagyobb élményből sem származhat több egy különös színárnyalatnál vagy egy merészebb vonalnál valamelyik vásznán; magát az életét azonban föl nem forgathatja, a sorsát meg nem változtathatja semmiféle külső esemény. Kornélnek nincs is emberi élete, az ő sorsa a pusztá festészet.

Amikor tizenhét éves lánya közlekedési szerencsétlenség áldozata lett, ennek a szörnyű csapásnak sem láttam más nyomát rajta, mint hogy számtalan vázlatot készített, s hónapok múlva egy csodálatos képet festett róla.

Be kell vallanom, bárha tehetségét igen nagyra tartom, barátsága megtisztel, olykor csaknem iszonyodom Kornéltól. Művészetének titkos rugóit kutatva megtudtam, öt éves korában játékból a homokba temette, azután teljesen megfeledkezett két éves kishúgáról. „Gyermekekben elkövetett gyilkosság önvádjaiból származnak Kornél káprázatos színei?” — kérdeztem elborzadva.

S ha legalább afelől bizonyos lehetnék, hogy az a testvérgyilkosság nem volt más, mint egy féktelen kedvű gyermek önfelédtt játéka! Nem bírok szabadulni attól a rossz érzéstől, más lehetett az mégis. Az első, riasztó tünete valami öröklött idegbajnak.

Nyilván Kornélnak sincsenek énfelőlem ábrándjai.

„Te sok mindent megértesz, a magad módján élvezed is a művészetet, mégsem tartozol a választott kevesek közé. Afféle derék álörült vagy csupán!” — olvasta a fejemre megbocsátó mosollyal egy alkalommal.

Igen, Kornél ízig-vérig művész, én meg józan polgár vagyok. Az ő vezérlő gondolata ez: „Az élet amúgy sem ér semmit, nem kár egészében odadobni a nagyszerű művészetért!” Az enyém épp a fordítottja: „Az élet mégis a legnagyobb érték, semmiféle művészet meg nem érdemli, hogy feláldozzuk érte!”

Most egyszerre az a kínos érzés kezd feltámadni bennem, talán annak is más oka van, hogy hajnali órán veszem a kezembe mindig az irodalom legkísértetiesebb alkotásait? Talán nem is annyira a szellemi élvezet mámorával akarom megkönnyíteni a kötelességek terhét, mint amennyire rettegek az irodalom szörnyetegeivel nyugovóra térni? Már igazán nem tudom: szégyenkezzek-e vagy örüljek, hogy derék álörültje vagyok csupán a művészeteknek?

Ámde annál jobban tudom: bölcsebb, ha reggeli órán, pihent idegekkel, éber agyvelővel bukok alá az olvasás feneketlen mélységeibe, mint-hogy nem csak élvezem az irodalmi alkotás varázsát, de engem is veszélyesen csábít a művészek torz megszállottsága. Ha kislelkűségre vall ez az óvatosság, akkor gyávaságról tesz tanúságot az a természet-kutató is, aki bűváruhában száll le az óceánba.

Két évtizede térek vissza újra meg újra a világirodalom legriasztóbb jelenségéhez, ahhoz a nyavalyatörős, kártyaszenvedéllyel megvert, gonosz szellemekkel cimboráló orosz íróhoz, akinek apját az egyik jobbágya kegyetlenkedése miatt megölte, ő maga száműzetésben és kényszer-munkával kezdte, és szakadatlan nélkülözések között fejezte be élet-pályáját. Műveibe merülve az a rémületes és mégis gonoszul vonzó érzés vesz rajtam erőt, hogy magam is örült vagyok. Minden alkalommal hideglelősen hagyom abba az olvasást, napokig nem bírok szabadulni valami kísérteties nyomás alól.

Nem, bármennyire szeretem az irodalmat, bármennyire izgatnak titkai, elpusztulni mégsem akarok ragadozói, moszatai és roncsai között.

Szüleimnek a legkisebb, negyedik gyermekeként láttam meg a napvilágot.

Tíz évvel idősebb néném, Erzsike Szabadkára ment férjhez, egy végtelenül komoly, csöndes szavú, kevés beszédű gépészmérnökhöz. Örökké sürgő-forgó, pergő nyelvű, szívesen kacagó nővéremmel pompásan kiegészítették egymást. Négy gyermekük született, és mind a négy zene-tanári pályát választott. Ágnes a zongora, Mária a hegedű, Emőke a Gordonka, Kati a fuvola titkaiba vezeti be tanítványait.

A két idősebb lány férjnél van, a két kisebb is kiröpült már a közös fészekből. Ágnesnek karácsonykor kislánya született, szüleim első déd-

unokája. Ezt azonban sógorom már nem várta meg, a múlt év májusában, sok szenvedés után, gyomorrákban kiszenvedett. Férje halála után Erzsike legidősebb lányához, Ágneshez költözött. Veje is örömmel fogadta, állásban lévő házaspár gyermeke mellett megfizethetetlen kincs a nagymama.

Kilenc évvel idősebb néném, Ilonka tizenkilenc éves korában elhunyt. Hat évvel idősebb bátyám, Károly is tizenkilenc éves korában halt meg. Alig tizenhárom éves voltam bátyám halálakor, mélyen a lelkembe vésődött, hogy két középső testvérem olyan fiatalon, életének ugyanazon a szakaszán távozott az élők sorából.

Én egy fedett kapubejárattal kétfelé osztott, udvari épülettel megtöltött, tágas öreg házban, hét évtizedre szétnyújtózott nagy család szeretének a középpontjában sütkérezek. Az öreg ház nagyobbik, négyszobás balszárnya alatt jut bőséges helye legszorosabb családomnak: tizenkét éves kislányomnak, tizenhat éves serdülő fiamnak, nálam öt évvel fiatalabb, gyermekeink iránti rajongását szigorú nevelésükkel ellensúlyozó feleségemnek meg énnekem. A jobbszárnyon levő kétszobás lakásban jó egészségben, derűsen éldegél nyolcvankét éves édesapám meg egy évvel fiatalabb édesanyám. Az udvari épület szoba-konyhájában húzódott meg ágyhoz bilincselten nénijét önfeláldozóan ápoló, nyolcvankét éves anyósom.

Talán különösen hangzik, mindnyájuk között mégis a szüleimet, végképp megszorítva a választást, édesapámat szeretem legjobban. Természetesen a gyermekeimért habozás nélkül odaadnám az életemet is, a szüleimért ezt aligha tenném meg. De éppen azért, mert a gyermekeinkért olyan roppant felelősséggel tartozunk, valahogy több öröm szabadul fel bennem szüleim társaságában. Édesapám máig megőrizte szellemi frissességét, érdeklődését az élet kis és nagy dolgai iránt, még mindig ő a leghívebb támaszom gondjaim megosztásában, kétségeim tisztázásában.

Nem annyira azt bámulom benne, milyen biztosan tudja, amit tud, nem is azt, milyen rendületlenül hiszi, amit hisz. Végére ő is ember csupán, tévelygő tudással és ingadozó hittel. Csodálatom annak szól, milyen egyszerűen elhitette a világgal, hogy tudása tévedhetetlen, hite rendíthetetlen!

A jó tanárnak nemcsak a szaktárgyára, hanem mellékesen valami fontosabbra is meg kell tanítania diákjait. Arra, miképp kell helytállniuk az életben. Én arra oktatom tanítványaimat, hogy minden elbukás után talpra lehet állni, szüntelenül bukdácsolva is élhet, sőt előre juthat az ember. Apámban azonban minden ingadozó megkapaszkodhatott. Mekkora boldogság, hogy érett férfi koromra is megmaradt az édesapám, és gyermekéveim csodálatával nézhetek fel rá még mindig.

De van egy sokkal nagyobb családom is: az iskola, tanítványaim, kartársaim. Futja időmből s kedvemből, hogy kartársaim személyi gondjaiban is részt vegyek; tanítványaimmal az önképző körben is, egyik-másik fiúval vagy lánnyal olykor külön is foglalkozzak.

Mindez szüntelen gondok és végét nem érő kötelességek láncolata, olykor nehéz hetek borúja, máskor elviselhetetlennek rémlő robot terhe, mégis sok-sok öröm forrása, természetes élet, emberi sors. Sommáját a magyar költő boldog sikolyával fejezhetem ki leghívebben: „Szívekkel verjetek agyon!”

Hogyan is cserélhetném fel ennyi ember szeretetének a szelíd sugárzását a művészi sors minden emberi érzést elhamvasztó hideg ragyogásával!

Édesapám a számtan meg a fizika, édesanyám a természetrajz tanára, Erzsike néném a vegytant választotta hivatásául. Én is tanári pályára léptem, de az irodalmi bűvárkodás ingoványára tévedtem.

— Te vagy a család eltévelyedett báránycájája! — korhol néha szelíd tréfával édesapám.

Többször magam sem értem, hogyan adhattam fejemet a buzdító családi példák ellenére, a komoly tudományok helyett, a bennem is oly sok kételyt támasztó irodalom oktatására? A tudományok, tévelygéseik ellenére is leghasznosabb szövetségesei az embernek, ők teszik biztonságosabbá és könnyebbé életünket a földön. A művészetek az élet fölöslegének mámorát kínálják — de milyen áron! Az úgynevezett magas irodalom nem más, mint életidegen emberek torz kielégülése.

„Talán magam sem vagyok teljesen épelméjű, ha mégis olyan ellenállhatatlanul vonzódok feléjük?” — kérdezem most kissé ijedten. S ha mégis derék álörült vagyok csupán, mi táplálja rendkívüli érzékenységet a művészetek iránt? S mi vetett ki, már gyermekkoromban, az annyira lenézett, de annál egészségesebb polgári életszemlélet biztos medréből? Abból a szemléletből, amelyet hidegen hagy minden művészi túlhabszás, pusztán a kézzelfogható világ érdekel. Talán csak nem két középső testvérem korai, életüknek ugyanazon a szakaszán bekövetkezett halála?

Ám ha az írók csupán maguk elégülnének ki alkotásaikkal, a művészek csupán egymásra hatnának lelki elferdüléseikkel, akkor még nem volna semmi különösebb hiba. A baj legmélyebb gyökere azonban lassan az egész emberiség sorsába belekúszik.

Vajon az írók egyikében-másikában felmerült-e valaha az a megrendülés, amely énbennem, az irodalom orgazdájában évről évre erősebbé válik? Ha az írók nem éreznek semmiféle felelősséget, engem, aki eszméikkel oltottam be, s oltom be máig a fiatalok százait, engem mind jobban mardos a kétség: nincs-e az úgynevezett magas irodalomnak is jókora része az emberiség mind megférkezzhetetlenebb elrugaskodásában, amelynek egyik tünete a motorosok minden cél és értelem nélküli vad rohanása, másik jelensége a testiség szüntelen otromba fitogtatása, de legjellegzetesebb kinövése mégis az egész földgolyót megsemmisüléssel fenyegető atombomba.

Mi rémített meg engem annyira idősebb néném váratlan halálhírében, hogy egészen a zsigeréig kényszerített hatolni a művészetek fonák-ságainak?

Ha a magam sorsát tekintem, akkor megrendítő, hogy négy unokahúgom ilyen korán szülők nélkül maradt; de ha azt nézem, hogy mind a négy a saját szárnyára kapott már, hárman nem is Szabadkán, hanem más-más városban élnek, akkor mégis azt kell gondolnom, bármilyen fájdalmasan érinti őket édesanyjuk elvesztése, mégsem okoz az életükben nagyobb megrázkódtatást.

Csak nem az a babonás félelem reszket bennem, hogy ha két középső testvérem egyaránt életének ugyanazon a szakaszán szállt sírba, akkor én sem élhetek tovább, mint Erzsike, engem is kiterítenek ötvennégy éves koromban?

Odakint hat órát kongat a torony.

Most be kell mennem a szüleimhez, jó reggelt kívánni nekik, mint minden áldott nap, amikor itthon vagyok. Ha máskor ez napkezdéseim legkedvesebb perce, most jobban szeretném, ha nem volnék itthon, ha valahogy elkerülhetném a találkozást szüleimmel. Kornél hidegen nézné az egész világ pusztulását, én azonban roskadozok egy emberi tragédia súlya alatt.

Hogyan mondom meg édesapámnak meg édesanyámnak, hogy már a harmadik gyermeküket kell eltemetniük?!